

**Zaštita i podrška
svjedoka u
predmetima ratnih
zločina u Bosni i
Hercegovini:
Prepreke i preporuke godinu
dana nakon usvajanja
Državne strategije za rad na
predmetima ratnih zločina**

Izvještaj u sklopu Projekta za izgradnju
kapaciteta i implementaciju nasljeđa

Januar, 2010. godine

Izdavač: OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina
Fra Andela Zvizdovića 1
71 000 Sarajevo
Bosnia and Herzegovina
www.oscebih.org

Design & Layout:
PoetaPista | www.poetapista.com

© OSCE 2010

Sva prava su pridržana. Sadržaj ove publikacije se može slobodno koristiti i umnožavati u obrazovne i druge neprofitne svrhe, s napomenom da svaka takva reprodukcija ima oznaku da je Misija OEBS-a u BiH izvor teksta.

ISBN 978-92-9235-334-6

Napomena:

U svrhu postizanja veće efikasnosti OEBS je donio odluku da svoje izvještaje prevodi naizmjenično na sve lokalne jezike. Tako je ovaj izvještaj preveden samo na srpski jezik, dok će sljedeći biti preveden na bosanski, zatim hrvatski, i tako dalje.

Misija OEBS-a u BiH zahvaljuje na velikodušnoj podršci koju su vlade Francuske, Grčke, Norveške, Švajcarske i Velike Britanije pružile projektu pod nazivom Izgradnja kapaciteta i implementacija nasljeđa.

Sadržaj

I. UVOD	7
II. PREDMET IZVJEŠTAJA I METODOLOGIJA PRAĆENJA PREDMETA RATNIH ZLOČINA	8
III. PRAVA ŽRTAVA I SVJEDOKA U KRIVIČNOM POSTUPKU	9
IV. NEDOSTACI ZAŠTITE ŽRTAVA I SVJEDOKA	11
A. RASPOLOŽIVE MJERE ZAŠTITE	11
B. NESPROVOĐENJE DETALJNE ISTRAGE O NAVODNIM PRIJETNJAMA.....	12
C. NEPRIMJENJIVANJE MJERA ZAŠTITE ILI NJIHOVA NEODGOVARAJUĆA PRIMJENA	14
V. NEPOSTOJANJE PODRŠKE SVJEDOCIMA U TOKU GLAVNOG PRETRESA.....	16
A. NEPOSTOJANJE STRUKTURA PODRŠKE	17
V. KRŠENJE PRAVA ŽRTAVA I SVJEDOKA ZBOG VIŠESTRUKOG DAVANJA ISKAZA.....	20
VI. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	22

I. Uvod

Savjet ministara Bosne i Hercegovine (BiH) usvojio je, u decembru 2008. godine, Državnu strategiju za rad na predmetima ratnih zločina (Državna strategija), koja predstavlja sistemski pristup, kojim bi se pravosudni sistem bolje osposobio i organizovao za sprovođenje istraga, krivično gonjenje i presuđivanje u predmetima ratnih zločina, poštujući međunarodne pravne standarde i standarde za zaštitu ljudskih prava. Državna strategija je ambiciozan dokumenat, koji ima za cilj da svi predmeti ratnih zločina budu završeni u roku od 15 godina. Ključna ideja dokumenta je da se obezbijedi “zaštita, podrška i isti tretman svih žrtava i svjedoka u postupcima pred svim sudovima u BiH.”¹

Bez pravilne zaštite i podrške svjedocima, cilj Državne strategije ne može biti ispunjen. Zaštita i podrška neophodne su za saradnju svjedoka, naročito žrtava-svjedoka, i to je bila ključna komponenta u svim uspješno procesuiranim ratnim zločinima u BiH. Iskazi svjedoka su najvažnije dokazno sredstvo u predmetima ratnih zločina, jer se materijalni dokazi rijetko koriste, nisu dostupni ili ne postoje, bilo zbog nesprovođenja istrage ili nedostataka u njenom sprovođenju u vrijeme počinjenja krivičnog djela.

Iako je učešće žrtava i svjedoka u postupcima veoma važno, BiH nije mnogo uradila na tome da se ono nastavi i ubuduće. Bosna i Hercegovina nije preduzela odgovarajuće mjere, koje bi garantovale pravo svjedoka na život, bez neopravdanog kršenja njihovog prava na bezbjednost i privatnost, zaštitu od uznemiravanja i nasilja i dostojanstveno učešće u sudskim postupcima. Kada su svjedoci izloženi prijetnjama, pravosudni organi često ne preduzimaju radnje radi utvrđivanja postojanja i ozbiljnosti prijetnji. Ipak, oni često ne koriste raspoložive zaštitne mjere kako bi one bile primjerene,

¹ Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina, 29. decembar 2008. godine, Dio 1.2: Uvod, ciljevi i očekivani rezultati.

ili ih koriste na neefikasan način. Ono što situaciju u BiH još više pogoršava jeste nepostojanje struktura za finansijsku, logističku i psihosocijalnu podršku svjedocima, čak i najugroženijim, tokom čitavog krivičnog postupka. Uprkos ovim nedostacima, sudovi obavezuju svjedoke da svjedoče – često o traumatičnim događajima. Što je još gore, mnogi svjedoci moraju davati svoje iskaze više puta.

Svi ovi problemi zajedno čine sistemski neuspjeh u pogledu osiguravanja zaštite žrtava i svjedoka. Ovo je osnovni problem, koji znači da se pravda ne može zadovoljiti bez kršenja ljudskih prava žrtava krivičnih djela. Kao posljedica sistemskih manjkavosti, žrtve i svjedoci sve manje žele da sarađuju u krivičnim postupcima, zbog straha od osvete ili ponovnog proživljavanja traumatičnih događaja, od kojih protiče sve više vremena. Mnoge žrtve više ne vjeruju da suđenja mogu da dovedu do zadovoljenja pravde i ne žele da se pojavljuju pred sudom. Ovi problemi postaju još ozbiljniji kada žrtve, odnosno svjedoci i/ili povratnici predstavljaju manjinu u svom mjestu stanovanja.

Prošlo je više od godinu dana od usvajanja Državne strategije, a BiH je učinila malo u tom periodu da se poboljša zaštita, podrška i jednaki tretman svjedoka u krivičnim postupcima. Bosna i Hercegovina nije poboljšala situaciju u kojoj se nalaze žrtve i svjedoci, niti je zadobila njihovo povjerenje ili obezbijedila njihovo dobrovoljno učešće u krivičnim postupcima u predmetima ratnih zločina. Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS), tj. Misija OEBS-a u BiH, želi da istakne da je ovo pravo vrijeme da se ponovno naglasi važnost prava svjedoka, naročito žrtava-svjedoka, na zaštitu i podršku, da se iznesu nedostaci sistema za zaštitu i podršku svjedocima u BiH, te da se preporučé mjere, koje akteri pravosudnog sektora mogu da preduzmu, a koje bi Bosnu i Hercegovinu dovele do većeg poštovanja međunarodnih pravnih standarda i standarda za zaštitu ljudskih prava i približile postizanju ciljeva zacrtanih u Državnoj strategiji.

II. Predmet izvještaja i metodologija praćenja predmeta ratnih zločina

Ovaj izvještaj isključivo se bavi problematikom zaštite i podrške, koja se odnosi na svjedoke uključene u procesuiranje predmeta ratnih zločina pred bosanskohercegovačkim sudovima od 2004. godine do danas. Dok se mnoga od pitanja, kojima se ovaj izvještaj bavi, odnose na specifičnu kategoriju žrtava-svjedoka, predmet ovog izvještaja ograničen je na problematiku koja se tiče zaštite i podrške u pogledu krivičnih postupaka, što znači da opšta bezbjednosna situacija svjedoka i potreba za psihosocijalnom pomoći žrtvama, nisu predmet ovog izvještaja.

Misija OEBS-a u BiH je pratila ili prikupila informacije o 184 predmeta ratnih zločina (50 predmeta koji se odnose na 177 optuženih i 134 predmeta sa po jednim optuženim), koji su procesuirani pred sudovima u BiH od 2004. godine do 2009.

godine.² Pred kantonalnim ili okružnim sudovima prate se svi postupci u predmetima ratnih zločina, od podizanja optužnice, do donošenja presude ili odluke po žalbi, dok se pred Sudom BiH prati većina, ali ne i svi, predmeti ratnih zločina (84 predmeta na Sudu BiH i 100 predmeta pred sudovima u entitetima). Ovaj izvještaj zasniva se na informacijama sa velikog broja ročišta, koja su posmatrana u sklopu programa za praćenje pravosudnog sektora, koji sprovodi OEBS. Osim toga, razgovori i kontakti sa sudskim osobljem, praktičarima i drugim relevantnim akterima, kao što su predstavnici žrtava i davaoci usluga za podršku svjedocima, koji su obavljani za potrebe ovog izvještaja i tokom redovnih aktivnosti OEBS-a, uzeti su u obzir prilikom formulacije zapažanja koja ovaj izvještaj iznosi.

III. Prava žrtava i svjedoka u krivičnom postupku

Iako svjedoci imaju zakonsku i građansku dužnost da svjedoče u krivičnom postupku, ti postupci moraju da se organizuju tako da se izbjegne neopravdano kršenje prava žrtava i svjedoka. Ovaj standard ustanovljen je Ustavom Bosne i Hercegovine i ustavima entiteta i međunarodnim instrumentima.

Prava žrtava i svjedoka uključuju pravo na život, slobodu i bezbjednost i poštovanje privatnog i porodičnog života, što je zagarantovano Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (EKLJP) svim licima, i kojoj ustavi BiH (entitetski i državni) daju primat nad svim drugim zakonima.³ Osim EKLJP-a, u Bosni i Hercegovini su takođe relevantni i primjenjuju se i: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine,⁴ Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja iz 1984. godine i Evropska konvencija o prevenciji torture i neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja iz 1987. godine. Ovi instrumenti sadrže ključne zabrane u vezi sa kršenjem prava lica, što uključuje i žrtve i svjedoke krivičnih djela.

Naime, EKLJP i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, propisuju samo minimum standarda. Savjet Evrope, čiji je član i BiH, usvojio je niz preporuka

2 Zaključno sa 4. novembrom 2009. godine

3 Članovi 2., 5. i 8. Članom 13. EKLJP takođe se garantuje pravo na efikasan pravni lijek protiv bilo kakvog kršenja prava. Evropski sud za ljudska prava (Sud u Strazburu) tumači pravo na efikasan pravni lijek, tako da on, uz plaćanje kompenzacije gdje je to primjereno, takođe uključuje temeljitu i efikasnu istragu, koja može da dovede do identifikiranja i kažnjavanja odgovornih osoba. Vidjeti *Aksay protiv Turske*, Evropski sud za ljudska prava, 16. decembar 1996. godine, paragraf 98.

4 Komitet za ljudska prava, koji prati obaveze države u vezi sa poštovanjem Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima je, 2006. godine, izrazio svoju "zabrinutost u vezi sa nedovoljnim finansiranjem okružnih i kantonalnih sudova, pred kojima se vode postupci u predmetima ratnih zločina i nezadovoljavajućom primjenom zakonodavstva koje se odnosi na zaštitu svjedoka na entitetskom nivou" u BiH. Komitet je izdao preporuku da BiH "osigura dovoljno sredstava i kadrova okružnim i kantonalnim sudovima, pred kojima se procesuiraju predmeti ratnih zločina, i obezbijedi efikasnu primjenu državnog i entitetskih zakona o zaštiti svjedoka." Dokument UN CCPR/C/BiH/CO/1, paragraf 13.

o pravima žrtava i svjedoka, u kojima se iznose opšti principi i mehanizmi, koje države potpisnice moraju da primjenjuju, da bi u potpunosti realizovale osnovna prava ljudi.⁵ Dva važna principa, koja se iznose u tim preporukama, jesu da žrtve treba ispitivati na način koji uzima u obzir njihove lične okolnosti, prava i dostojanstvo, i da države treba da usvoje zakone i izgrade praksu, da bi obezbijedile da svjedoci mogu da daju iskaz slobodno, bez zastrašivanja. Preporuke Savjeta Evrope takođe utvrđuju mehanizme za podršku i zaštitu svjedoka, dok su uključeni u krivični postupak, kao što je upotreba pseudonima i uspostava programa za zaštitu svjedoka.

Uz prava, zagarantovana žrtvama i svjedocima u vezi sa krivičnim postupcima, BiH takođe ima obavezu da postupa prema žrtvama teških kršenja međunarodnog prava na human način i poštujući njihovo dostojanstvo i ljudska prava, priznata kao dio prava na efikasan pravni lijek u UN-ovim: „Osnovnim principima i smjernicama o pravu na pravni lijek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava.“⁶ Osim toga, od države se zahtijeva da primjenjuje zakon na način koji će pokazati „posebnu obazrivost” prema žrtvama, naročito da bi se izbjegla njihova retraumatizacija.⁷

Žrtve seksualnog nasilja zavređuju posebnu pažnju u pogledu podrške i zaštite svjedoka. Prema Evropskom sudu za ljudska prava, te žrtve imaju veći interes za privatnost zbog stigmatizacije, koja prati njihove povrede.⁸ Svjedočenje za njih može da bude izuzetno teško, posebno kada se, protiv svoje volje, moraju da suoče s optuženim, tako rizikujući retraumatizaciju u mnogim slučajevima.⁹

S obzirom na obavezu država da garantuju svim ljudima minimum osnovnih prava, u skladu s EKLJP, ali i da procesuiraju počiniocima krivičnih djela, mišljenje je Evropskog suda za ljudska prava da države moraju „da organizuju svoje krivične postupke na takav način da se interesi [žrtava i svjedoka] neopravdano ne ugrožavaju.”¹⁰ Dakle, obaveza BiH da obezbijedi zaštitu, podršku i jednak odnos prema svim žrtvama i svjedocima, koji saraduju u krivičnim postupcima u predmetima ratnih zločina proizlazi, ne samo iz Državne strategije i domaćih zakona, nego i iz državnog i entitetskih ustava, kao i iz međunarodnih instrumenata.¹¹

5 To uključuje i Preporuku broj: Rec.(85) 11 Savjeta Evrope o položaju žrtve u okviru krivičnog zakona i postupka, Preporuku broj: Rec. (97) 13 Savjeta Evrope u vezi zastrašivanja svjedoka i pravima na odbranu, te Preporuku broj: Rec. (2005) 9 Savjeta Evrope o zaštiti svjedoka i saradnika s pravosudnim sistemom.

6 Osnovni principi i smjernice o pravu na pravni lijek i reparaciju za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava, član 3.

7 Osnovni principi i smjernice o pravu na pravni lijek i reparaciji za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava, član 10.

8 Vidjeti *Bocos-Cuesta protiv Kraljevine Holandije*, Evropski sud za ljudska prava, 10. novembar 2005. godine, paragraf 69; *Accardi i drugi protiv Italije*, Evropski sud za ljudska prava, 20. januar 2005. godine, paragraf 1.

9 Nekoliko međunarodnih tijela raspravlja o svom učešću u krivičnim postupcima. Relevantni dokumenti su, između ostalih, Rezolucija Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope 1212 (2000) o silovanju u oružanom sukobu; Preporuka Savjeta Evrope 1325 (1997) o trgovini ženama i prisilnoj prostituciji; i uopštenije, Preporuka Savjeta Evrope Rec. (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja, te Deklaracija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja nad ženama.

10 Vidjeti *Doorson protiv Kraljevine Holandije*, 26. mart 1996. godine, paragraf 70. Sud u Strazburu dalje navodi da “principi pravičnog suđenja takođe zahtijevaju da se u relevantnim predmetima prava odbrane balansiraju s interesima svjedoka ili žrtava, koje su pozvane da svjedoče.”

11 Državna strategija, Dio 1.2: Uvod, ciljevi i očekivani rezultati

IV. Nedostaci zaštite žrtava i svjedoka

Iako BiH ima obavezu prema svom Ustavu i međunarodnim instrumentima da zaštiti žrtve i svjedoke od prijetnji koje su posljedica njihovog svjedočenja, država ne preduzima neophodne korake za ispunjenje ove obaveze. Umjesto toga, pravosudni organi nedovoljno istražuju navode o prijetnjama svjedocima. Oni, takođe, ne primjenjuju zaštitne mjere, kada je to prikladno, ili ih ne primjenjuju na dosljedan i koordiniran način, da bi se obezbijedila njihova efikasnost. Iako smjernice mogu da pomognu sudovima u rješavanju ovog problema, a zakoni o zaštiti svjedoka predviđaju da sudovi usvoje poslovnik o radu o korištenju mjera zaštite, samo je Sud BiH to i uradio, i to nekoliko godina nakon usvajanja zakona. Sve ovo predstavlja prepreke sistematskom procesuiranju ratnih zločina, kako je predviđeno Državnom strategijom.

a. Raspoložive mjere zaštite

Zakoni o krivičnom postupku i posebni zakoni o zaštiti svjedoka predviđaju mjere, koje se mogu primijeniti za zaštitu svjedoka i uslove za njihovu primjenu.¹² Ukoliko se primjenjuju na pravilan način, ove mjere znatno bi doprinijele zaštiti života, bezbjednosti i privatnosti svjedoka. One su usmjerene ka zaštiti sadržaja svjedočenja i identiteta svjedoka od javnosti i, u krajnjem slučaju, skrivanju identiteta svjedoka od optuženog. Raspoložive mjere kreću se, od zaštite izvan sudnice, uključujući relokaciju i prevoz pod zaštitom, do zaštite u sudnici, što može da uključuje upotrebu pseudonima, svjedočenje iza paravana ili korištenje elektronskih sprava za promjenu glasa ili slike svjedoka, te davanje iskaza na ročištu s kojeg je isključena javnost. Osim toga, vlasti mogu i moraju krivično da gone počiniocima krivičnih djela prijetnje i zastrašivanja.

Kada su neophodne krajnje mjere, poput relokacije i promjene identiteta, one su dostupne samo na državnom nivou, u skladu sa Zakonom o programu zaštite svjedoka.¹³ Ovim Zakonom se Državnoj agenciji za istrage i zaštitu (SIPA) nalaže izrada i realizacija programa za zaštitu svjedoka, kako bi svjedoci bili sigurni za vrijeme i nakon krivičnog postupka. Misiji nije poznato da se slične mjere trenutno primjenjuju na entitetskom nivou na sistematičan način. U nekim slučajevima, tužilaštva u entitetima koriste usluge SIPA-e na *ad hoc* način. Ovo ostavlja otvorenim široko područje regulatornih i sistemskih pitanja, koje treba riješiti u pogledu jačanja institucionalizovanog pružanja zaštite svjedocima u BiH, naročito u vezi sa ličnom

12 Visoki predstavnik je, 1. marta 2003. godine, kao dio paketa borbe protiv kriminala, "izrađenog tako da obezbijedi da se Sud BiH može da bori protiv kriminala i korupcije na efikasan način," nametnuo Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH. Službeni glasnik (dalje u tekstu: SG) BiH 3/03, 21/03, 61/04, 55/05. Nakon toga, usvojeni su ekvivalentni zakoni na entitetskom nivou. SG RS 48/03, i SN FBiH 36/03.

13 Zakon o programu za zaštitu svjedoka u BiH, SG BiH 29/04

bezbjednošću. Savjet ministara BiH predložio je, u 2008. godini, novi Nacrt zakona o programu za zaštitu svjedoka, prema kojem bi Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) imala nadležnost da proširi svoje aktivnosti programa zaštite svjedoka na one svjedoke koji svjedoče pred sudovima na entitetima. Ipak, uprkos postojećoj potrebi, taj zakon nije usvojen.

Osim toga, prema saznanjima Misije OEBS-a, važeći program za zaštitu svjedoka, koji realizira SIPA, već je opterećen nedostatkom resursa i, ponekad, nerealnog, ali potrebnog, oslanjanja na redovne policijske snage, koje nemaju specijalizovana odjeljenja za zaštitu svjedoka, osposobljena da procijene rizik i sprovedu druge mjere, kao što je zaštita izvan sudnice.

Ovo je kao prepreku efikasnom procesuiranju predmeta prepoznala Državna strategija, u kojoj se, u vezi s tim, kaže da će SIPA: „...dobiti dodatno osoblje i materijalne i tehničke resurse, te da će biti organizovana i sprovedena osnovna i specijalizovana obuka službenika koji se bave zaštitom svjedoka.”¹⁴

b. Nesprovođenje detaljne istrage o navodnim prijetnjama

Iako sistem za zaštitu svjedoka ima nedostataka kako u pogledu resursa, tako i regulatornih nedostataka, on nije u potpunosti neefikasan. Činjenica da se mjere za zaštitu svjedoka primjenjuju sa željenim rezultatima ukazuje na to da je postojeći sistem koristan. Ipak, manjkavosti zaštite svjedoka imaju dublji korijen, a to je sporost pravosudnih organa u sprovođenju istraga u vezi sa navodima o prijetnjama svjedocima.

U mnogim predmetima ratnih zločina koje Misija OEBS-a prati, svjedoci su obavijestili sud da su njima, ili njihovim porodicama, upućene prijetnje,¹⁵ ponuđeno mito,¹⁶ ili su bili podvrgnuti nekom drugom obliku zastrašivanja kako prije, tako i u toku glavnog pretresa.¹⁷ U nekoliko slučajeva, kada su optuženi bili u poziciji da otkriju identitet sapočinilaca, sapočinioci su i njima prijetili.¹⁸

Iako su prijetnje i zastrašivanja sve učestaliji, a lokalni mediji preplavljeni izvještajima o takvim incidentima, čini se da se mali broj odgovarajućih aktivnosti preduzima kako bi ovi navodi bili provjereni. Tužiocima su čak išli tako daleko da su na ročištima s kojih

¹⁴ Državna strategija, Dio 4: Zaštita i podrška žrtava i svjedoka.

¹⁵ Kantonalni sud u Mostaru, predmet *Petar Matić i Ante Krešić*; Okružni sud u Trebinju, predmet *Momir Skakavac*; Kantonalni sud u Zenici, predmet *Dominik Ilijašević*;

¹⁶ Kantonalni sud u Mostaru, predmet *Miroslav Marijanović i Ante Buhovac*; Okružni sud u Banjoj Luci, predmet *Predrag Dobrinjac i Nenad Šukalo*;

¹⁷ Okružni sud u Banjoj Luci, predmet *Trivić i ostali*; Okružni sud u Banjoj Luci, predmet *Predrag Dobrinjac i Nenad Šukalo*; Kantonalni sud u Sarajevu, predmet *Borislav Berjan*;

¹⁸ Okružni sud u Banjoj Luci, predmet *Saša Lipovac i Dražen Nikić*; Sud BiH, predmet *Predrag Bastah i dr.*

javnost nije bila isključena, tvrdili kako su prijetnje svjedocima ozbiljne i na osnovu toga predlagali određivanje mjere pritvora optuženima, u isto vrijeme priznajući da nisu sproveli istragu u pogledu tih prijetnji.¹⁹ U intervjuu lokalnim medijima, u julu 2009. godine, predstavnik Kancelarije tužilaštva BiH izjavio je da su pokrenute istrage o vršenju uticaja na svjedoke, ali su priznali da niko nikada nije optužen za takvo krivično djelo.²⁰ Čini se da je isti slučaj i u entitetima. Ni sudije nisu pokazale zabrinutost.²¹ Misiji su do danas poznata samo tri slučaja u kojima je izvršena istraga i pokrenuto krivično gonjenje u vezi sa nezakonitim vršenjem uticaja na svjedoke, što je rezultiralo osuđujućom presudom.²²

Prijetnje ili strah od osvete, koje mogu, djelimično, da budu pripisane propustu pravosudnih organa da preduzmu aktivnosti kako bi se takve prijetnje spriječile, mogu da imaju katastrofalan efekat. U nekim predmetima, svjedoci ili nisu identifikovali nijednog od optuženih kao počiniocce krivičnih djela ili su skinuli svaku odgovornost s optuženih.²³ Kada se radi o svjedocima koji su povratnici ili pripadnici manjinskog naroda u svom mjestu stanovanja, njihova bojazan može biti još veća. Na primjer, u nekim predmetima je dolazilo do velikih odlaganja, jer su tužioci imali teškoća da uvjere osobe, koje su imale informacije ključne za predmet, da svjedoče, nakon što su se vratile u svoja prijeratna prebivališta.²⁴ Rezultati programa za praćenje krivičnog postupka ukazuju na to da se ovo dešava naročito u onim predmetima ratnih zločina u kojima su optuženi uticajne ličnosti u lokalnoj zajednici. Jedan tužilac je otvoreno priznao da, sve dok postoje neke uticajne ličnosti koje su navodno umiješane u ratne zločine, a koje su i dalje na položajima u vladinim ili javnim institucijama, svjedoci neće htjeti da se javljaju ili optuže pripadnike vlastite zajednice.

Upravo zbog društvenih okolnosti, koje omogućavaju zastrašivanje svjedoka, pravosudni organi moraju da budu naročito spremni da osude one koji se na nezakonit način upliću u krivični postupak. Ukoliko to ne urade, država ne ispunjava svoju obavezu garantovanja osnovnih prava svjedocima, naročito žrtvama-svjedocima, na život, bezbjednost i privatnost. Država time takođe ugrožava uspjeh procesuiranja ratnih zločina, ugrožavajući pravo žrtve na efikasan pravni lijek.

19 Sud BiH, predmet *Gasal i ostali*.

20 Balkanska istraživačka mreža, Različite sudske odluke, 9. oktobar 2008. godine, dostupan na: <http://www.bim.ba/bh/136/10/13878/?&if=1%29&tpl=58>, posljednji put otvoren u februaru 2010. godine.

21 Kantonalni sud u Mostaru, predmet *Džidić i ostali*.

22 Čini se da je bilo predmeta u kojima su optuženi osuđeni zbog ometanja pravde zbog vršenja uticaja na svjedoke u vezi sa predmetima *Novo Rajak* na Kantonalnom sudu u Sarajevu, predmetu *Abduladhim Maktouf* na Sudu BiH i predmetu *Admir Mustafić* na Opštinskom sudu u Zenici.

23 Kantonalni sud u Zenici, predmet *Dominik Iljašević*.

24 Kantonalni sud u Zenici, predmeti *Dominik Iljašević i Tomo Mihajlović*.

c. Neprimjenjivanje mjera zaštite ili njihova neodgovarajuća primjena

Čak i kada sud odluči da bi svjedok trebalo da bude zaštićen, često se zaštitne mjere ne primjenjuju na način koji omogućava njihovu efikasnost. Misija OEBS-a je uočila da akteri u pravosudnom sektoru ponekad ne čine dovoljno da mjere koje se odrede u nekoj fazi krivičnog postupka ispunjavaju cilj, a ukoliko se ne odrede, da to ne znači da neće biti određene u budućnosti. Osim toga, sudovi u entitetima, zbog nedostatka materijalnih resursa, u principu nisu pružili nikakvu zaštitu svjedocima, a neki su odbili da pruže i onu zaštitu koju bi mogli da pruže, sa resursima koji im stoje na raspolaganju.

Uopšteno govoreći, zaštita svjedoka mora da bude koordinirana i mora da se primjenjuje od najranijih faza njihovog učešća u krivičnom postupku. Često je postupak određivanja restriktivnih mjera za optuženog, kao što je mjera pritvora, ujedno i prva prilika da se odredi da li je zaštita identiteta svjedoka od ključne važnosti. Sadržaj potvrđene optužnice i otkrivanje dokaza odbrani u cilju njihove pripreme za glavni pretres druge su okolnosti koje zahtijevaju razmatranje mjera za zaštitu svjedoka. Efikasnost mjera koje se koriste tokom glavnog pretresa je, jednim dijelom, zavisna od tih prethodnih mjera. Neke mjere, kao što je upotreba pseudonima, moraju da budu primijenjene do kraja postupka, dok se određene mjere, kao što je izmjena slike i glasa svjedoka, koriste samo kada iskaz daje svjedok pod prijetnjom. Mjere mogu da budu relevantne i nakon svjedočenja, i naročito su važne u BiH, s obzirom na to da se svjedoci često pozivaju da daju iskaz nekoliko puta, o čemu će biti govora u nastavku izvještaja.

Kada se zaštita svjedoka ne koordinira, njena efikasnost može da bude kompromitovana. Na primjer, svjedoci kojima je određen pseudonim žalili su se na to da su sudovi dostavljali pozive na indiskretan način, na primjer, putem redovne poštanske dostave. Jedna svjedokinja je rekla da je poziv za sud pronašla na pragu svoje kuće. U takvim slučajevima, određivanje pseudonima, kako bi se svjedoci zaštitili, postaje neefikasno, jer će zajednica u kojoj žive saznati o njihovoj uključenosti u postupak.

Praćenjem krivičnog postupka su takođe otkriveni slučajevi navođenja svjedoka na otkrivanje zaštićenih informacija. Sudije i tužioci su ponekad bili akteri takvih događaja. Na primjer, Sud BiH mijenja imena svjedoka u optužnicama u slučaju da oni zatraže zaštitu svog identiteta kasnije tokom postupka, ali se znalo desiti da se imena tih svjedoka kasnije pomenu na ročištima sa kojih javnost nije isključena, često navodeći kada će oni svjedočiti, podrivajući tako prethodne i buduće pokušaje zaštite njihovog identiteta.²⁵ Nasuprot tome, uz nekoliko izuzetaka, sudovi u entitetima u principu nisu pokušali da zaštite identitet svjedoka čak ni u optužnicama.

25 Sud BiH, predmeti *Mitar Rašević i Savo Todović*, i *Boban Šimšić*.

Često i sami branioci krše odluke za zaštitu identiteta svjedoka tako što otkriju imena zaštićenih svjedoka na ročištima sa kojih javnost nije isključena. Kada se to desi, sudije obično izdaju upozorenje. Nije poznato, međutim, da je bilo slučajeva da su stranke u postupku kažnjene zbog otkrivanja imena zaštićenih svjedoka, uprkos tome što je Misija uočila slučajeve kada je isti branilac više puta prekršio zaštitu svjedoka na ročištu sa kojeg javnost nije bila isključena, i više puta bio opomenut od strane suda zbog toga. U jednom predmetu, sud nije kaznio odbranu, nego je odlučio da će isključiti javnost sa budućih ročišta, proglašavajući tako skoro cijeli glavni pretres zatvorenim za javnost.²⁶ Za razliku od ovog pristupa, Tužilaštvo BiH je nedavno pokrenulo istragu protiv novinara koji je, navodno, dva puta otkrio identitet svjedoka koji je svjedočio na dijelu ročišta sa kojeg je javnost bila isključena, a urednik časopisa je bio upozoren kada se to desilo prvi put.²⁷

Nedavno je sudsko vijeće donijelo odluku, prije početka svjedočenja, da će zaštićeni svjedok biti saslušan u prisustvu javnosti, ali je onda upozorilo prisutne, uključujući tu i medije, da ne otkrivaju ni identitet svjedoka ni sadržaj njihovih iskaza.²⁸ Davanjem upozorenja, sud je samovoljno stavio povjerljive informacije u ruke medija i javnosti, ugrožavajući tako zaštićene svjedoke i informacije.²⁹

Za razliku od Suda BiH, sudovi u entitetima nemaju materijalne i finansijske resurse za primjenu nekih zaštitnih mjera. Takođe, nemaju ni vlastita tehnička sredstva da bi omogućili videolink i izmjenu glasa i slike svjedoka, niti imaju posebne ulaze za svjedoke, ni paravane kojima bi odvojili sudnicu od javne galerije. Ovo, naravno, ima negativan uticaj na primjenu zaštitnih mjera koje zavise od ovih resursa, a čak i na one koje ne zavise od njih. Odnosno, nepostojanje resursa rezultira nesklonošću da se primijene bilo koje zaštitne mjere, predviđene međunarodnim standardima, čak i one koje je moguće primijeniti, kao što je upotreba pseudonima. U razgovoru sa predstavnicima Misije OEBS-a, sudije u entitetima su priznale da nisu sklone da određuju zaštitne mjere svjedocima. Davali su i izjave u medijima da oni ili njihovi sudovi ne primjenjuju zaštitne mjere. Neki sudovi su stalno odbijali prijedloge za zaštitu svjedoka, i sugerisali svjedocima da su te mjere nepotrebne, iako se radi o sudovima na kojima je bilo navoda o prijetnjama i zastrašivanju svjedoka.³⁰

Nije onda iznenađujuće da kada se svjedoku kaže da samo sud odlučuje kome treba, a kome ne treba zaštita, oni i ne traže zaštitne mjere. Neki entitetski sudovi izvijestili su da nijedan svjedok nije tražio mjere zaštite, iako svi predstavnici svjedoka tvrde kako na njihovom području postoje svjedoci koji bi svjedočili kada bi imali zaštitu.

26 Sud BiH, predmet *Radić i ostali*.

27 Balkanska istraživačka mreža, Novinar pod istragom Državnog tužilaštva, 26. novembar 2009. godine, dostupan na: <http://www.bim.ba/bh/194/10/24009/>, posljednji put otvoren u februaru 2010. godine.

28 Sud BiH, predmeti *Milorad Trbić i Radomir Vuković*, Kantonalni sud Sarajevo, predmet *Predrag Mišković*,

29 Vidjeti, na primjer, Osmi izvještaj OEBS-a u predmetu *Milorad Trbić*, juli 2009. godine.

30 Balkanska istraživačka mreža, Svjedoci prepušteni sami sebi, 28. februar 2008. godine, dostupan na: <http://www.bim.ba:80/bh/104/10/8168/?tpl=58>, posljednji put otvoren u februaru 2010. godine.

Predstavnici svjedoka su mišljenja da se svjedocima ne objašnjava na pravilan način kakve mjere zaštite postoje i koja su im prava u vezi sa krivičnim postupkom i zaštitom njihovih osnovnih prava od strane države.

Da bi se riješio ovaj problem, Misija OEBS-a u BiH je nedavno štampala, i počela da distribuirati, letke u kojima se svjedoci i oštećeni, uopšteno, informišu o njihovim pravima, te tražila od tužilaca i drugih relevantnih aktera da ih distribuiraju svim oštećenim i svjedocima, kako bi imali informacije o svojim pravima na zaštitu i podršku u skladu sa zakonom.

Iako nedostatak materijalnih resursa predstavlja ozbiljnu prepreku zadovoljavanju pravde pred sudovima u entitetima, treba imati na umu da ne zahtijevaju sve zaštitne mjere specijalnu opremu i prostorije, kao što su, na primjer, pseudonimi, koje je mali broj entitetskih sudova koristio. Osim toga, inovativni način razmišljanja može da postigne cilj nekih određenih mjera bez materijalnih resursa koji bi inače bili potrebni, kao što može da bude slučaj kada sud koristi improvizovani paravan da bi za vrijeme svjedočenja prikrilo identitet svjedoka od javnosti, ili kada svjedok koristi odvojen ulaz, koji inače koriste sudije za ulazak u sudnicu, umjesto da ulazi na ista vrata kao i optuženi i predstavnici javnosti. Takođe, moguće je da entitetski sudovi koriste opremu za videolink od Suda BiH.

Dakle, zakoni o zaštiti svjedoka mogu da imaju pravnih praznina i mogu da se tumače na različite načine. Ovo je vidljivo iz različitih pristupa zaštiti svjedoka. Sudovi su obavezni da izrade poslovnike o radu koji će regulisati zaštitu u skladu sa posebnim zakonima i prema Zakonu o krivičnom postupku. Međutim, ta obaveza je potpuno zanemarena na sudovima u entitetima. Sud BiH je izradio Pravilnik o zaštiti svjedoka nekoliko godina nakon usvajanja Zakona o zaštiti svjedoka, radi osiguranja i dosljedne implementacije ovih mjera.³¹ Državna strategija u međuvremenu predviđa da takvi poslovnici budu usvojeni što prije na entitetskom nivou.³²

V. Nepostojanje podrške svjedocima u toku glavnog pretresa

Postoji dodatni problem koji se tiče podrške koju dobijaju ugroženi svjedoci ili kojoj imaju pristup. BiH ima obavezu da zaštiti svjedoke, ne samo od prijetnji i od otkrivanja njihovog identiteta, nego i od mogućeg uznemirujućeg efekta koji krivični postupak može da ima na njih. Svjedočenje u predmetima ratnih zločina je uznemirujuće i može da znači kršenje privatnosti svjedoka. Osim toga, prilikom svjedočenja žrtva-svjedok ponovo proživljava traumatsko iskustvo, što potencijalno može da dovede do njegove retraumatizacije.

31 Sud BiH, Pravilnik o zaštiti svjedoka, usvojen na Opštoj sjednici 29. septembra 2008. godine.

32 Državna strategija, Dio 4: Zaštita i podrška svjedoka.

Zakonima o zaštiti svjedoka predviđaju se dva primarna načina zaštite za one svjedoke koji su fizički ili psihički istraumatizovani okolnostima pod kojima je krivično djelo počinjeno. Konkretno, prvi način je pristup psihološkoj i socijalnoj i stručnoj pomoći.³³ Značajno je da nema daljeg objašnjenja o tome od čega se ove kategorije sastoje ili koju ulogu imaju državne vlasti koje pružaju ovakve podrške u vezi sa sudskim postupkom. Uz ovu podršku, zakonima o zaštiti svjedoka se takođe predviđa podrška ugroženim svjedocima za vrijeme glavnog pretresa.³⁴ Potencijalno pogrešno tumačenje i razumijevanje Zakona o zaštiti svjedoka mogu da dovedu do znatnog kršenja prava svjedoka.

Iako zakoni predviđaju kako podršku treba davati žrtvama i svjedocima, u stvarnosti, samo Sud BiH ima kapacitet za pružanje psihosocijalne pomoći svjedocima. Sudovi u entitetima i tužilaštva u BiH trenutno nemaju strukture koje mogu da pruže takvu podršku. U nedostatku ove podrške, svjedoci mogu da budu skloni nesvjedočenju na suđenjima, ugrožavajući time krivični postupak. Na taj način, neuspostava sistema podrške za svjedoke, naročito za žrtve-svjedoke koji mogu da budu suočeni sa retraumatizacijom tokom davanja iskaza, ali ih prisiljavajući da ipak svjedoče, BiH ugrožava prava tih žrtava i svjedoka.

a. Nepostojanje struktura podrške

Nažalost, uprkos eksplicitnoj garanciji psihosocijalne podrške ugroženim žrtvama i svjedocima, postoji samo jedna struktura koja pruža takve usluge na održiv i odgovoran način, a to je Odjeljenje za podršku žrtava i svjedoka na Sudu BiH. Takođe, nejasne su smjernice za rad agencija koje se trenutno bave pružanjem podrške (trenutno je to nekoliko nevladinih organizacija). Dakle, podrška se pruža na *ad hoc* način koji nije uređen zakonskim okvirom.

Kao što je slučaj i sa drugim aspektima zaštite i podrške svjedocima o kojima je već bilo riječi, određene strukture podrške možda postoje, ali ih pravosudni organi nedovoljno koriste. Na primjer, Kancelarija tužilaštva BiH je imenovala kontakt-osobu unutar Tužilaštva koja će biti koordinator za svjedoke, u vezi sa pitanjima koja se pojave u fazi krivičnog postupka prije podizanja optužnice. Jedna od dužnosti koordinatora je bila da uputi svjedoke prema odgovarajućim institucijama za različitu

33 Član 6. Zakona o zaštiti svjedoka BiH predviđa da će za vrijeme istrage i sudskog postupka, tužilac ili sud obavijestiti, bez objavljivanja bilo kojih ličnih podataka o svjedoku, organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugroženog svjedoka u postupak i da će „omogućiti pružanje pomoći tog organa, kao i psihološku podršku svjedoku, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih osoba prilikom ispitivanja ili saslušanja.”

34 U vezi s ovim, članom 8(1) Zakona o zaštiti svjedoka BiH predviđa se da sudije moraju „u odgovarajućoj mjeri da kontrolišu način ispitivanja svjedoka kada se ispituje ugroženi svjedok, posebno radi zaštite svjedoka od uznemiravanja i zbunjivanja.” S tim u vezi, članom 8(2) dalje se navodi da u izuzetnim okolnostima i ako Sud smatra da je to u najboljem interesu svjedoka, Sud može da sasluša ugroženog svjedoka u ime stranaka u postupku i branioca.

vrstu podrške i da održava kontakt s Odjeljenjem za podršku žrtava i svjedoka u slučaju da je potreban i njegov angažman. Ipak, čini se da uloga koordinatora više ne postoji.

Sud BiH takođe koristi usluge specijalizovanog Odjeljenja za podršku žrtava i svjedoka unutar Kancelarije registrara. Odjeljenje za podršku žrtava i svjedoka zaduženo je za pružanje psihološke, organizacione i administrativne podrške i svjedocima tužilaštva i svjedocima odbrane u postupcima predmeta ratnih zločina. U Odjeljenju su zaposleni diplomirani psiholozi i socijalni radnici osposobljeni za rad sa traumatizovanim žrtvama krivičnih djela. Kada dobiju poziv na sud, svjedoci imaju na raspolaganju broj telefona koji mogu da koriste 24 časa dnevno, ukoliko imaju dodatnih pitanja ili bojazni. Finansijska pomoć koju Odjeljenje pruža svjedocima je skromna i uključuje troškove neophodne da se obezbijedi pojavljivanje svjedoka na sudu, kao što su putni troškovi i troškovi angažovanja osoblja koje će se brinuti za maloljetne i nemoćne članove porodice svjedoka dok je on na sudu. Odjeljenje za podršku žrtava i svjedoka pomaže u vezi s organizacijom prevoza i logistike za svjedoka i, neposredno prije njegovog davanja iskaza, vodi ga u čekaonicu sa jakim obezbjeđenjem. Osoblje objašnjava svjedoku proces davanja iskaza i razgovara sa njim o psihološkim rizicima i dobrobitima davanja iskaza, ali ne ulazi u donošenje odluke da li žrtva-svjedok treba dati iskaz. Za vrijeme davanja iskaza, specijalizovano i obučeno osoblje Odjeljenja može da bude prisutno u sudnici, kako bi sudijama ukazalo na nivo stresa pod kojim je svjedok, kao i da ukažu na mogućnost kako će određene radnje i pitanja imati negativan efekat na svjedoka. U suprotnom, osoblje u svojoj kancelariji može da prati davanje iskaza uživo putem videolinka. Osoblje, takođe, može da da savjet sudijama u pogledu postupanja prema svjedoku kada se to smatra prikladnim. Važno je što Odjeljenje pruža podršku na striktno neutralnom osnovu, pomažući i svjedoke tužilaštva i svjedoke odbrane, često u istom predmetu.

Međutim, Odjeljenje za podršku žrtava i svjedoka ne pruža intenzivniju ili dugoročniju podršku svjedocima i suočeno je sa određenim ograničenjima u vezi sa opsegom usluga koje je sada u mogućnosti da pruža, kao i sa kritikom u pogledu efikasnosti svog rada.³⁵ Na primjer, do dolaska svjedoka na sud, nadležni iz Odjeljenja kontaktira sa njim samo telefonom, iako se ponekad službenik za podršku svjedocima sastane sa svjedocima prije njihovog davanja iskaza da bi procijenio njihove potrebe. Osim toga, nadležni iz Odjeljenja se uključuju obično nakon podizanja optužnice, jer se revidiraju potvrđene optužnice da bi se identifikovali potencijalno ugroženi svjedoci. Do ove faze u postupku, sa žrtvom-svjedokom su možda već više puta kontaktirali tužioci i policija, te se možda osjećaju nesigurno i retraumatizovano. Međutim, osoblje Odjeljenja može i ranije da se sastane sa svjedokom, ukoliko ih pozove tužilaštvo ili odbrana.

35 Balkanska istraživačka mreža, Podrška svjedocima presudna je za ispunjenje pravde, 18. maj 2007. godine, članak dostupan na: <http://www.bim.ba/bh/63/10/2939/>, posljednji put otvoren u februaru 2010. godine.

U entitetima ne postoje strukture finansirane od strane vlasti koje pružaju psihosocijalnu pomoć svjedocima u predmetima ratnih zločina. Iako zakoni o podršci svjedocima stavljaju odgovornost za podršku svjedocima na centre za socijalni rad, ti centri nisu aktivno uključeni. Osim toga, većina centara nema kvalifikovano osoblje za mentalno zdravlje koje bi pružilo psihološku podršku ili bilo kakvo savjetovanje svjedocima i predmetima ratnih zločina, niti su sistematski povezani sa centrima za mentalno zdravlje koji bi to mogli da rade. Centri za socijalni rad takođe nemaju dovoljan broj zaposlenika i dovoljne finansijske resurse, tako da nisu u stanju da pruže bilo kakvu podršku svjedocima u krivičnim predmetima.

Umjesto toga, neka tužilaštva i sudovi se oslanjaju na usluge koje pružaju regionalne ili specijalizovane nevladine organizacije. Kontakt nevladinih organizacija sa vlastima ili svjedocima započinje na razne načine, ali je i dalje, uglavnom, neregulisan. Na jednoj strani, postoji nevladina organizacija koja je potpisala memorandum o razumijevanju sa tužilaštvom, dok se u nekim područjima čini da akteri u pravosuđu ne znaju da postoje nevladine organizacije, koje mogu da pružaju takvu vrstu podrške.

Dostupnost i kvalitet psihosocijalne podrške koju pružaju nevladine organizacije uveliko variraju. Neke nevladine organizacije imaju stručno osoblje koje radi za njih i njihovi resursi im dozvoljavaju da pružaju podršku na pouzdan i dosljedan način, dok osoblje drugih, uglavnom, čine žrtve koje zagovaraju određene interese i prava. Mandati nevladinih organizacija i njihov način rada takođe se znatno razlikuju u pogledu vrste podrške koju pružaju, kome je pružaju, u kojim fazama postupka, u pogledu prirode njihovog učešća u postupku i savjeta koje daju svjedocima.³⁶ Nekoliko nevladinih organizacija imaju psihologe, psihoterapeute i socijalne radnike među svojim osobljem, dok druge samo organizuju prevoz za svjedoke i obezbjeđuju im smještaj i obroke prema potrebi. Postoje i grupe koje nude savjete o procesu davanja iskaza i zakonskim pravima i dužnostima svjedoka. Iako ove nevladine organizacije pomažu u mnogo slučajeva, situacija je takva da ne postoje standardi, transparentnost i odgovornost. Mnogi tužioci i dalje su skeptični o sposobnosti nevladinih organizacija da pružaju psihosocijalnu pomoć bez narušavanja integriteta krivičnog postupka ili prava svjedoka, sa nekoliko rijetkih izuzetaka iskusnih i profesionalnih nevladinih organizacija.

Uočavajući fragmentiranost i ograničenja sistema za podršku svjedocima, Državna strategija je prepoznala potrebu za uspostavljanjem mreže za podršku žrtvama i svjedocima u cijeloj državi, čiji rad bi koordiniralo Odjeljenje za podršku žrtava i svjedoka. Strategija predviđa da će unutar ove mreže podrške biti uspostavljene regionalne kancelarije za podršku za rad sa sudovima u određenom regionu. Nvladine organizacije će biti uključene u rad ovih regionalnih kancelarija.³⁷ Uspostavljanje ove mreže bi trebalo da ide uporedo sa jačanjem kapaciteta centara za

36 Centar civilnih inicijativa objavio je vodič na jezicima naroda BiH, u kojem se opisuju glavne faze krivičnog postupka.

37 Državna strategija, Dio 4: Zaštita i podrška svjedoka

socijalni rad i centara za mentalno zdravlje i sa zapošljavanjem psihologa na sudovima i u tužilaštvima.

Konkretne preporuke u vezi sa sprovođenjem mjera predviđenih Državnom strategijom proistekle su sa sastanka predstavnika pravosuđa, ministarstava pravde sa državnog i entitetskih nivoa, centara za ljudska prava, socijalni rad i mentalno zdravlje i organizacija građanskog društva iz cijele BiH u decembru 2009. godine.³⁸ Učesnici su razmatrali problem uspostavljanja službi za psihosocijalnu podršku za svjedoke u predmetima ratnih zločina na entitetskom nivou i realizovanja predloženih rješenja u vezi sa nepostojanjem institucionalnih službi putem zajedničkog učešća organizacija civilnog društva koje pomažu svjedocima i žrtvama prilikom njihovog učešća na sudskim postupcima i Odjeljenja za podršku žrtvama i svjedocima.

V. Kršenje prava žrtava i svjedoka zbog višestrukog davanja iskaza

Već navedeni problem u vezi sa kršenjem osnovnih prava žrtava i svjedoka na život, slobodu i bezbjednost, privatnost i efikasni pravni lijek, pogoršan je činjenicom da mnogi svjedoci svjedoče više puta, na brojnim sudskim postupcima pred sudovima u BiH i MKSJ-u.³⁹ Nerijetko, neki svjedoci daju iskaze više od četiri ili pet puta u vezi sa jednim krivičnim predmetom ili događajem.⁴⁰ U takvim slučajevima, primijećeni su zamor i napetost kod svjedoka.⁴¹

Do ovoga dolazi iz više razloga, kao što je, na primjer, nedostatak koordinacije između sudova, čije se nadležnosti preklapaju i zato što okolnosti sprečavaju tužilaštva da pokušaju da krivično gone sve optužene za jedno krivično djelo odjednom, jer umiješanost i identitet nekih počinitelja može da bude nepoznat ili se teško može dokazati, jer se neki optuženi kriju izvan teritorije države ili zato što mogu da pobjegnu. Osim toga, može doći do ponovnog davanja iskaza, zato što Kancelarija tužilaštva BiH razvoji postupak, vraćajući predmet protiv nižerangiranog optuženog tužilaštvu u entitetu na postupanje i, kao posljedica toga, isti svjedoci se pojavljuju pred različitim sudovima.⁴² Zahtjevi za stalnim ponavljanjem davanja iskaza, koje

38 Vidjeti: *Zaključci i preporuke, Okrugli sto na temu: „Uspostavljanje sistema psihosocijalne pomoći žrtvama i svjedocima u predmetima ratnih zločina u BiH“*, Misija OEBS-a u BiH, 3. i 4. decembar 2009. godine.

39 Reference se ne navode, da bi se izbjegavao rizik otkrivanja identiteta svjedoka, ukoliko se izvrši upoređivanje svjedočenja datih u različitim predmetima, jer svjedoci često ne svjedoče uz korišćenje istih zaštitnih mjera u svakom predmetu u kojem svjedoče.

40 Kantonalni sud u Mostaru, predmeti *Džidić i ostali i Petar Matić i Ante Krešić*; Okružni sud u Banjoj Luci, predmet *Sulejman Berbić i Čamil Bilić*.

41 Okružni sud u Banjoj Luci, predmet *Sulejman Berbić i Čamil Bilić*; Kantonalni sud u Mostaru, predmet *Petar Matić i Ante Krešić*.

42 Sud BiH, predmet *Marko Škrobić*; Okružni sud u Banjoj Luci, predmet *Tomo Jurinović*.

može da se izbjegne, jeste vrijeđanje ličnog dostojanstva i prava na privatnost žrtve.⁴³ Takođe, to može da dovede do retraumatizacije žrtve-svjedoka.

Postoje načini da se izbjegne ponavljanje svjedočenja. Na Sudu BiH, sudsko vijeće u jednom predmetu je pokušalo riješiti problem višestrukih davanja iskaza održavanjem zajedničkog ročišta.⁴⁴ Osim toga, neki tužioci su uveli čitanje iskaza svjedoka umjesto njihovog pojavljivanja pred sudom, tako da svjedok mora lično da bude prisutan samo ukoliko odbrana želi da ga unakrsno ispita. Takođe, održavanje statusnih konferencija, kao nezavisnih sastanaka ili kao sastavnog dijela ročišta, pokazalo se kao veoma efikasno sredstvo i pred međunarodnim i domaćim sudovima. Na statusnoj konferenciji, sudija traži od stranaka u postupku da najave koje dokaze namjeravaju da izvedu, da ih vežu uz optužbe, da najave koliko će im vremena trebati za izvođenje dokaza, i što je veoma važno, diskutuje se o tome koje činjenice nisu sporne ili mogu da se smatraju kao već presuđene. Održavanje statusnih konferencija što ranije u postupku i onoliko puta koliko je potrebno pred svim sudovima koji sude u složenim predmetima poput ratnih zločina, zasigurno će za rezultat imati bolju organizaciju predmeta i izbjegavanje nepotrebnih neugodnosti po svjedoke.

Druga rješenja mogu da se pronađu u korišćenju činjenica, koje su već utvrđene kao dokazane u presudama MKSJ-a, koje mogu da se prihvate kao dokazane u predmetima u BiH.⁴⁵ Takođe, sve više se govori o proširenju ovog pravila, kako bi se uključile presude sa drugih domaćih sudova, kao što je Sud BiH. Za ovo će, vjerovatno, biti potrebne izmjene i dopune zakona, kao i uvođenje dodatnih mogućnosti za skraćivanje postupaka i saslušavanje manjeg broja svjedoka, što je usvojeno na MKSJ-u. Takva pravila uključuju da odbrana, na primjer, može da podnese prijedlog za oslobađanje optuženog nakon izvođenja dokaza tužilaštva, a u vezi s određenim optužbama, za koje smatra da nisu dokazane.⁴⁶

Druga proceduralna mogućnost, koja može da ima pozitivan efekat na svjedoke, jeste primjena sporazuma o priznanju krivice. U principu, sporazumi o priznanju krivice mogu da znače da se svjedoci ne moraju pojaviti pred sudom, da ne moraju da daju iskaz više puta, kako ne bi prolazili kroz retraumatizaciju. U pojedinim predmetima, sporazumi o priznanju krivice sklapaju se tek nakon izvođenja dokaza, i nakon što je većina svjedoka saslušana. U izvještajima OEBS-a o praćenju sudskih postupaka bilježe se velike prednosti, ukoliko se razmatra primjena sporazuma o priznanju

43 Privatnost se odnosi, ne samo na zaštitu ličnih podataka i identiteta, nego i na ličnu čast. Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima br. 16 paragraf 11.

44 Vidjeti Treći izvještaj OEBS-a u predmetu *Milorad Trbić*, april 2008. godine.

45 Zakon o ustupanju predmeta sa MKSJ-a Kancelariji tužilaštva BiH i korišćenje dokaza prikupljenih od strane MKSJ-a u postupcima pred Sudom BiH, SL BiH 61/04, 46/06, 53/06, 76/06, 14. decembar 2002. godine.

46 Pravila o postupku i dokazima MKSJ-a, UN IT/32/Rev.7 (1996.), Pravilo 98 bis Prijedlog za oslobađajuću presudu.

krivice i ako se oni sklope u ranoj fazi postupka, prije nego što se svjedoci pozovu da daju iskaz.⁴⁷

VI. Zaključci i preporuke

Iako Državna strategija prepoznaje mnoge prepreke u sistemu za zaštitu i podršku svjedocima u BiH, malo je učinjeno u protekloj godini da bi se poboljšao položaj svjedoka, uključujući naročito osjetljivu kategoriju žrtava-svjedoka. U svjetlu ključne uloge žrtava i svjedoka u postupcima u predmetima ratnih zločina u BiH, pravosudni sistem treba nastojati što prije da riješi probleme navedene u ovom izvještaju.

U kontekstu sprovođenja Državne strategije, nadležne vlasti treba da nastave da procjenjuju realne potrebe pravosudnog sektora i dodjeljuju prijeko potrebna sredstva za zaštitu i podršku svjedocima, kao i za administrativna pitanja, koja olakšavaju njihovo davanje iskaza. Prijedlozi izneseni u Strategiji možda će trebati detaljnije da se elaboriraju i prerade, ne samo u vezi sa neophodnim proceduralnim koracima, koje od sada treba preduzimati, nego i u vezi s određivanjem odgovornih nosilaca aktivnosti, koji bi trebalo da budu uključeni. Među otvorenim pitanjima, na koje treba odgovoriti, jeste i pitanje koje nevladine organizacije mogu da se smatraju saradnicima u mreži podrške, na osnovu kojih kriterijuma, i ko će imati autoritet da to može da odredi; sa kojim ministarstvima će se trebati konsultovati; kako će se obezbijediti održivo finansiranje za razvoj i održavanje ove strukture; koja će biti priroda saradnje i koordinacije između regionalnih kancelarija i nevladinih organizacija ili centara za socijalni rad; i da li će biti potrebne bilo koje izmjene i dopune zakona, da bi se ova unapređenja potpomogla.

Pored ovih, opštih pitanja, u svjetlu prethodno navedenih zapažanja, Misija preporučuje sljedeće:

Problemi zaštite svjedoka

- Vlasti BiH treba da iniciraju konkretne zakonske i sistemske mjere, da bi se riješio problem nepostojanja zaštite svjedoka na entitetskom nivou.
- U skladu sa Državnom strategijom, vlasti treba da obezbijede da SIPA dobije dodatne kadrovske, materijalne i tehničke resurse, kao i da se omogući obuka službenika u odgovarajućim oblastima zaštite svjedoka.
- Akteri pravosudnog sistema moraju ozbiljno da se pozabave provjeravanjem navoda o prijetnjama i podmićivanju. Predsjednici sudova, glavni tužioci

47 Vidjeti Deveti izvještaj OEBS-a u predmetu *Paško Ljubičić*, decembar 2008. godine i Deveti izvještaj OEBS-a u predmetu *Željko Mejakić i ostali*, septembar 2008. godine. U izvještajima se takođe govori o mnogim drugim prednostima sporazuma o priznanju krivice.

i VSTS BiH treba da naglase važnost ovog pitanja svojim kolegama i da preduzmu korake, da bi se potvrdilo koje mjere zaštite i istrage su oni preduzeli.

- Sudovi u entitetima treba da obezbijede da se izrade poslovni o radu, koji regulišu primjenu mjera za zaštitu svjedoka prema zakonima o krivičnom postupku i posebnim zakonima o zaštiti svjedoka. Iako Pravilnik o zaštiti svjedoka Suda BiH može da posluži kao početna tačka, sudovi u entitetima trebaju nastojati da izrade poslovni o radu i smjernice, koje bi uzimale u obzir njihova konkretna ograničenja u resursima. Zauzvrat, vlasti BiH treba da obezbijede materijalnu pomoć sudovima, da bi uspostavili sistem zaštite u sudnici, koji će pravilno da funkcioniše (kao što je videolink), dok akteri u pravosuđu na sudovima u entitetima treba da obezbijede zaštitu kada je to moguće, i u okviru mogućnosti svojih sudova.

Nepostojanje zaštite svjedoka, posebno žrtava-svjedoka, u toku postupka

U skladu sa preporukama za ustanovljavanje sistema za psihosocijalnu podršku za svjedoke i žrtve u predmetima ratnih zločina u BiH, koje je Misija OEBS-a podnijela Nadzornom organu za sprovođenje Državne strategije za procesuiranje ratnih zločina u decembru 2009. godine⁴⁸:

- Vlasti treba odmah da preduzmu korake ka sprovođenju strateških mjera predviđenih Državnom strategijom za rad na ratnim zločinima, i za koje su predviđeni rokovi za realizaciju, ali nisu ispoštovani.
- Nadzorno tijelo za sprovođenje Državne strategije nadležno je za nadzor nad uspostavljanjem mreže za podršku svjedocima. Kao takvo, ovo tijelo treba da imenuje ekspertnu grupu/komitej/odbor, koji bi uključivao relevantne kontakt-osobe u nadležnim državnim institucijama, da pomognu Odjeljenju za podršku svjedocima Suda BiH pri planiranju i realizaciji uspostavljanja mreže za zaštitu svjedoka, kako je to definisano u Strategiji.
- Dok se finansijski i kadrovski kapaciteti centara za socijalni rad ne ojačaju, ekspertna grupa takođe treba da sačini model psihosocijalne podrške svjedocima u entitetima, kao prelazno rješenje.
- Planiranje i pružanje obuke centrima za mentalno zdravlje, centrima za socijalni rad i tužilaštvima, treba da bude sastavna komponenta uspostave mreže za podršku žrtvama i svjedocima.
- Da bi se obezbijedila zaštita prava svjedoka i integritet krivičnog postupka, uloga nevladinih organizacija treba da bude definisana formalno pravnim okvirom.
- Takva mreža treba da bude uspostavljena radi pružanja podrške koja se odnosi na logističku, finansijsku, pravnu i psihosocijalnu pomoć, u procesu

48 *Zaključci i preporuke, Okrugli sto: „Uspostavljanje sistema psihosocijalne pomoći žrtvama i svjedocima u predmetima ratnih zločina u BiH,”* u organizaciji Misije OEBS-a u BiH, od 3. do 4. decembra 2009. godine.

svjedočenje u predmetima ratnih zločina. Ova podrška treba da bude bazirana na profesionalnom i principijelnom pristupu (na primjer, neutralnost, tajnost, itd.), da bi pomogla svjedocima koji svjedoče u predmetima ratnih zločina. Uspostavljanje mreže za podršku svjedocima za osobe koje svjedoče u predmetima ratnih zločina, treba da posluži kao osnov za širenje usluga podrške na ugrožene svjedoke, uključene u druge krivične predmete.

Osim toga:

- Treba razmotriti jačanje i proširenje psihosocijalnih službi, koje su na raspolaganju na državnom nivou. Odjeljenje za podršku žrtvama i svjedocima, u saradnji s Kancelarijom tužilaštva BiH, trebalo bi da obezbijedi mehanizme za redovno prisustvo Odjeljenja u istražnoj fazi postupka. Kancelarija tužilaštva BiH mogla bi da formira vlastito Odjeljenje za podršku žrtvama i svjedocima ili da razmotri još jednom ideju da se imenuje koordinator za svjedoke. Glavni tužilac bi trebalo da obezbijedi izradu smjernica za učešće koordinatera i da se uloga koordinatera iskoristi u potpunosti.
- Nadležne vlasti bi trebale da izrade smjernice stručnjacima iz prakse, koji dolaze u kontakt sa svjedocima i žrtvama, o tome kako mogu da im pruže podršku. U tim smjernicama se može pozvati na najbolje primjere iz prakse, koje identifikuje svaki akter, uključujući i one razvijene u MKSJ-u,⁴⁹ a posebno u Kancelariji registrara BiH i nevladinih organizacija, koje djeluju u BiH i cijelom regionu. Preporučuje se održavanje obuke za stručnjake iz prakse o specifičnim potrebama žrtava-svjedoka.

Kršenje prava žrtava i svjedoka zbog višestrukog davanja iskaza

Zbog posebnih i jedinstvenih pitanja, koja se javljaju u vezi sa procesuiranjem predmeta ratnih zločina u BiH, kao što je, na primjer, zamor svjedoka, organima vlasti u BiH preporučuje se da razmotre načine na koje se postojeći zakoni o krivičnom postupku mogu adekvatno da primijenjuju ili prilagode, da bi se procesuirao veliki broj predmeta ratnih zločina. Neki od tih načina navedeni su u ovom izvještaju; kao što je šire korišćenje presuđenih činjenica sa MKSJ-a, te proširenje ovog principa i na činjenice utvrđene u pravomoćnim presudama Suda BiH. Druge mjere, kao što su obezbjeđivanje mehanizma pomoću kojeg će odbrana moći da da prijedlog za oslobađajuću presudu, nakon što tužilaštvo izvede svoje dokaze, a u vezi s određenim tačkama optužnice, za koje smatra da nisu dokazane, ili šira primjena sporazuma o priznanju krivice, takođe trebaju da se razmotre.

49 Vidjeti Priručnik o razvijenim sudskim praksama Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, objavljen 28. maja 2009. godine, dostupan na: <http://www.icty.org/sid/10145>, otvoren posljednji put u oktobru 2009. godine.